

**Unarmed Defense and Social Development, from Policy Issues to
Policy Theory; Critical Analysis of the Basic Document of the
Iranian Islamic Model of the Progress of
the Islamic Republic of Iran**

Seyyed Majid Emami*

Received: 12/10/2020

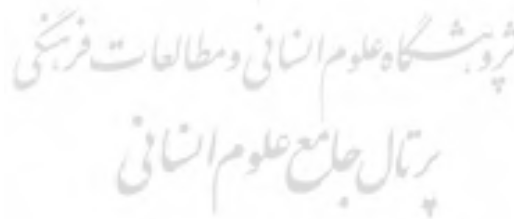
Accepted: 11/01/2021

Abstract

The common relationship of unarmed defense or pre-crisis immunity to society with social policy is the central theme of this article. Therefore, an attempt has been made to extract policy issues in social development and review them based on first-hand research, literature and related theories. The highest macro-document of progress and development considered by the Islamic Republic of Iran, which is in the stage of elite criticism and evaluation, has been analyzed and analyzed based on the requirements and merits of social policy, and the neglected and defective points have been identified by the researcher. The method of this article has been documentary and based on library resources.

Keywords

Unarmed Defense, Social Development, Iranian Islamic Model of Progress.

* Assistant Professor, Department of Culture and Government, Faculty of Islamic Education, Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran. s.m.emamy@isu.ac.ir

دفاع غیر مسلح و توسعه اجتماعی، از مسائل سیاستی تا نظریه سیاستی؛ تحلیل انتقادی سند پایه الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت جمهوری اسلامی ایران

سیدمجید امامی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۰۱

چکیده

مناسبات مشترک دفاع غیر مسلح یا مصونیت بخشی پیشابجران به جامعه با سیاست گذاری اجتماعی، موضوع محوری این مقاله است. براساس تین، تلاش شده تا مسائل سیاستی در توسعه اجتماعی استخراج و مبتنی بر پژوهش های دست اول، ادبیات و نظریات مرتبط مرور شود. سپس، عالی ترین سند کلان پیشرفت و توسعه مدنظر جمهوری اسلامی ایران که در مرحله نقد و ارزیابی نخبگانی قرار دارد، براساس بایسته ها و شایسته های سیاست اجتماعی مورد واکاوی و تحلیل قرار گرفته و موارد مغفول و معیوبی از نظر پژوهشگر شناسایی شده است. روش این مقاله اسنادی و مبتنی بر منابع کتابخانه ای بوده است.

واژگان کلیدی

دفاع غیر مسلح، توسعه اجتماعی، الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. استادیار گروه فرهنگ و دولت دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه السلام
s.m.emamy@isu.ac.ir

مقدمه

پدافند غیرعامل یا دفاع غیر مسلح مجموعه اقدامات و خدمات و برنامه‌هایی است که افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقای پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران را برای شرایط بحرانی، اما پیش از آن مدنظر دارد (مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۹)؛ براساس این، هم مسئله سیاست‌گذاری است و هم پاسخ، در واقع، آنجا که در قامت یک سازمان و پروژه است «مسئله» هر نظام سیاست‌گذار و حاکمیت است و آنجا که یک رویکرد معنابخش به سیاست‌ها و تدابیر دولتمردان است، نظریه‌ای سیاستی است. هر الگوی توسعه از جمله الگوی اسلامی- ایرانی که برای اعلام استقلال حتی از عنوان بردار شده «توسعه» هم احتراز کرده است (پیشرفت را جایگزین کرده است)، با مجموعه‌ای از عینیات و نیازهای اجتماعی ناظر بر بافت زندگی جمعی و زیست شهری مواجه است که عمدتاً تحت عنوان «بخش اجتماعی» برنامه‌ها یا جوامع برنامه‌ریز یاد می‌شود. عرصه‌های بزرگی مانند مراقبت بهداشتی (سلامت)¹، عدالت، رفاه و تأمین اجتماعی، سرمایه اجتماعی²، محیط‌زیست، مشارکت³ و همزیستی⁴، مراقبات اجتماعی از گروه‌های خاص⁵، شهرنشینی (آسیب‌ها) و آموزش⁶ که هر یک مشتمل بر بسیاری زیرسیستم‌های نیازمند الگوی

۱. هر چهار بعد سلامت (جسمی، روانی، معنوی و اجتماعی در ادبیات سازمان بهداشت جهانی) می‌تواند مدنظر باشد؛ هرچند سلامت معنوی را در حوزه فرهنگی دنبال می‌کنیم. با تسامح مسئله جمعیت را هم ذیل سلامت به‌شمار می‌آوریم.

۲. تعاریف سرمایه اجتماعی بسیار گسترده و مفصل است. مراد این گزارش، حفظ و ارتقای موجودی ادراکی شهروندان و نظام آگاهی مردم است که به کنش اجتماعی ارتباطی آنها به‌مثابه عضو بیدار منجر می‌شود. امید، اعتماد، امنیت و نظارت مردم از این دست است.

۳. منظور، نفس‌الامر مشارکت به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قوام جامعه و روابط فرد با جامعه و راه‌هایی است که از طریق آنها مردم در جهان اجتماعی درگیر می‌شوند که انواع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی دارد...، اما اولویت این گزارش با مشارکت اجتماعی است.

۴. اقوام، مذاهب، اقلیت‌ها و مهاجرت

۵. معلولان، اقلیت‌های نژادی، کودکان، سالمندان، جوانان، پناهجویان و...

۶. حوزه آموزش یا تعلیم و تربیت (کلاسیک/عام و نیز رسمی/غیررسمی) بسیار فراخ بوده و در گزارش حوزه فرهنگی بررسی شده است. سیاست‌های کلی نظام هم در این حوزه مبسوط طرح شده و به‌نظر می‌آید سند کنونی تنها با احاله به سند تحول، به این عرصه ورود جدی نداشته است (تدائیر ۶،۷ یا ۱۶). البته ما به فراخور توجهی خواهیم داشت.

تصمیم‌گیری ملی (حکمرانی توسعه) هستند، به صورت اعتباری ذیل موضوع «توسعه اجتماعی» قرار می‌گیرند.^۱ قلمروهای اصلی سیاست اجتماعی عبارت‌اند از: «زمینه‌های رفاه اجتماعی (تأمین، مراقبت بهداشتی، مراقبت اجتماعی، مسکن و آموزش)، زمینه‌های مربوط به بازتوزیع (مالیات‌بندی، هزینه‌های عمومی و اشتغال) و درنهایت، زمینه‌های بالقوه مؤثر بر بازتوزیع منابع.^۲ در ادبیات مددکاری و خدمات اجتماعی آسیب‌ها یا مشکلات اجتماعی را مشتمل بر چهار عرصه دانسته‌اند:

- مشکلات مربوط به سلامت و آسایش.
- مشکلات ناشی از تفاوت انسان‌ها.
- مشکلات ناشی از نابرابری و قدرت.
- مشکلات ناشی از نوگرایی.^۳

الگوهای نئولیبرال (عدالت به مثابه آزادی)، سوسیالیست (عدالت به مثابه برابری)، سوسیال دموکرات، سوسیالیسم چینی، دولت-رفاه و... هر یک دارای مواضع و نظریه‌ای منسجم در راهبری و جهت‌دهی (سیاست) توسعه اجتماعی هستند و الگوی اسلامی-ایرانی توسعه یا همان پیشرفت هم طبعاً باید الگویی مستقل را حکایت کند که تعالی و رفع چالش‌های اجتماعی جامعه ایران را هدف‌گیری کرده باشد.^۴ در همین راستا رهبر معظم انقلاب اسلامی می‌فرمایند: «در نظام اسلامی، عدالت مبنای همه تصمیم‌گیری‌های اجرایی است و همه مسئولان نظام، از نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی تا مسئولان بخش‌های مختلف اجرایی، به خصوص رده‌های سیاست‌گذاری و کارشناسی و تا قضات و اجزای دستگاه قضایی، باید به جدوجهد و با همه اخلاص، درصدد اجرای عدالت در

۱. به دلیل تدوین گزارش حقوقی قضایی در محوری مستقل، ورود نمی‌کنیم، اما از ابعاد مهم پیشرفت اجتماعی، حقوق شهروندی، عدالت کیفری و سیاست جزایی یا جنایی است.

در ضمن، حوزه اشتغال یا مسکن هم در ادبیات و سیاست‌های اجتماعی می‌آیند، اما در ایران مطالعات حوزه اقتصادی متکفل آنهاست (ن. که به: الکاک، مارگارت می و کارن راولینگسون (۱۳۹۱).

۲. بالداک و دیگران (۱۹۹۱) به نقل از: شریفیان.

۳. شریفیان، پیشین.

۴. پیام به مناسبت دومین سالگرد ارتحال امام خمینی (ره) ۱۳۷۰/۰۳/۱۴.

جامعه باشند. امروز در جامعه ما، برترین گام در راه استقرار عدل، رفع محرومیت از طبقات محروم و تهیدست و کم‌درآمد است. ایشان در جای دیگر می‌فرمایند: «هدف ما استقرار عدل در جامعه است. ما این را می‌خواهیم. همه کارها برای اقامه عدل ارزش پیدا می‌کند. در جامعه نابرابر، اگر ثروت هم زیاد شد، به سود یک قشر و یک گروه از مردم است، اما در جامعه‌ای که برابری و عدالت جریان داشته باشد، به سود همه است^۱.

سند توسعه پایدار ۲۰۳۰ و مقدم بر آن، توسعه هزاره شورای توسعه ملل متحد^۲ را هم می‌توان دارای الگویی ترکیبی برای کشورهای جهان سوم دانست که عملاً پاسخگوی دوراهی‌های اجتماعی - اقتصادی بسیاری کشورهای پیرو و توسعه‌نیافته قرار گرفته و در قالب مذاکره و «دیپلماسی سازمان‌های بین‌المللی» به نظام تصمیم‌گیری ملی این کشورها از جمله ایران وارد شده است. تأکید می‌شود که اسناد و فرآیندهایی از جمله سند هزاره (میلیوم) دقیقاً نقش الگو را برای توسعه ایفا کرده است و طبعاً به جای تفلسف و لحن بیانیه‌ای، دلالتگر و دکترینال هستند؛ به مثال زیر توجه کنید:

نگاره ۱، اهداف توسعه هزاره در حوزه مسکن و محیط زیست
هدف ۷: تضمین سلامت و پایداری محیط زیست
- اهداف فرعی: دستیابی بهبود چشمگیر در زندگی حداقل صد میلیون زاغه (حاشیه‌نشین تا سال ۲۰۲۰)
- ادغام اصول توسعه پایدار در سیاست‌ها و برنامه‌های کشور و معکوس کردن جهت آسیب به منابع محیطی

مهم‌ترین بخش سند پیشنهادی مرکز الگوی پیشرفت که در سال ۱۳۹۷ منتشر و از سوی رهبری معظم انقلاب اسلامی عمومی شد (برای اصلاح و تکمیل توسط صاحب‌نظران و نهادهای عالی ظرف مدت دو سال)، تدابیر سند است. این تدابیر هرچند

۱. سخنرانی به مناسبت روز ولادت امیرالمؤمنین (ع)، ۱۷/۱۰/۱۳۷۱.

۲. سند توسعه هزاره در سال ۲۰۰۰ با هشت آرمان ارائه شده توسط ۱۸۹ کشور عضو سازمان ملل پذیرفته شده بود و عملاً قرار بود طی ۱۵ سال اجرا شود، اما برای تداوم آن در ۱۵ سال بعد تا ۲۰۳۰ سندی البته، ساختارمندتر تهیه شده و موضوع عدالت اجتماعی و برابری هم خصوصاً در بند ۸ بیانیه به صراحت مورد توجه قرار گرفته است.

رسماً تعریف نشده‌اند، اما براساس سه اماره در بیانات و نظرات رهبر معظم انقلاب اسلامی که خود معمار طرح و دغدغه الگوی اسلامی- ایرانی بوده‌اند می‌توان منظور تدوین‌کنندگان را از کاربرد کلمه تدبیر احصا کرد.

- کاربرد مفهوم الگو؛

- تأکید بر استعاره نقشه؛

- منظر و رویکرد کلان و فرابخشی به پیشرفت همه‌جانبه جامعه.

وجه الگویی این سند بیش و پیش از هر چیز نشان‌دهنده آن است که راهنمای خط‌مشی و راهبردهای ملی است. راهنما بودن، یعنی جهت را نشان دادن و از سایر جهات برحذر داشتن، یعنی ملموس و محسوس کردن امر معقول و از حیثی دیگر، یعنی پشتیبانی پارادایمیک از یک تصمیم. هر یک از این سه برداشت می‌تواند الهام‌بخش باشد هر چند یکی تفوه بیشتری در جامعه علمی داشته باشد (ابطحی، ۱۳۹۷). استعاره نقشه، هم دلالت‌های مهمی دارد. برای فهم استعاره باید بین مفهوم و منطوق رفت‌وآمد کرد. استعاره نقشه بیشتر ناظر بر نقشه‌خوانی و ناوبری^۱ بوده که در واقع ادراک و اشراف به نقطه مبدأ و مختصات کنونی و نیز نقطه مطلوب یا مقصد است. طبعاً بهترین مسیر حرکت هم براساس نسبت‌سنجی این مختصات مشخص می‌شود و از این‌رو، استعاره نقشه در نظرات ایشان مکرراً به‌کاررفته است.

اما وجه جامع این الگوی نقشه‌گون، جامع بودن، فرابخشی، فرادوره‌ای، فرادولتی و فراسازمانی بودن آن است. تدبیر قاعده‌تاً یک تصمیم اساسی، دقیق و صریح است که برای افقی ۵۰ ساله پیشنهاد می‌شود. برخی هم گفته‌اند سطح تدبیر در طیفی بین قانون اساسی و سیاست‌های کلی است و الا تفاوتی با آنها نخواهد داشت.

از این‌رو، ما تدبیر در سند الگو را گزاره‌های فرا راهبردی جهت‌بخش به سیاست‌گذار ملی می‌دانیم که حداقل تکلیف یکی از مسائل سیاستی ملی را مبتنی بر اهداف و اقتضائات ادراک‌شده مشخص کند. منظور از فرا راهبردی در این تعریف و تنقیح آن است که نباید آن را با راهبرد ملی اشتباه گرفت و سطح کلی‌تری را نشانه رفت که راهبردهای متناسب

و مورد نیاز را تغذیه کند. البته، یکی از مهم‌ترین نقدهای سند پیشنهادی عدم درک جامع و پیوسته و مورد اجماع از همین مفهوم تدبیر بوده و هست (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۸) که توجه بسیاری محققان خط‌مشی را جلب کرده است.

۱. طرح مسئله

۱-۱. پدافند غیرعامل

مسئله محوری مقاله حاضر جست‌وجوی رویکرد پدافند غیرعامل در اسناد کلان‌سیاستی و نقد و تحلیل سیاست‌ها و نظریه‌های مسبوق‌آنها از این حیث است. شکی نیست که جهان امروز همان قدر که عرصه همکاری است، عرصه رقابت هم هست (کاستلز، ۱۳۹۶، صص. ۷۰-۸۱) و حتی اگر به ظاهر رفتارهای قدرت‌های بزرگ خصوصاً ایالات متحده آمریکا هم توجه کنیم، استعلا و استکبار فراگیر، فشار علیه اقتصادهای مستقل و منازعات تندوتیز گذار نظم بین‌الملل از تک‌قطبی به چندقطبی غلبه دارد. در این شرایط، هیچ رژیم سیاسی بدون توجه به محیط و فرض بحران‌های محتمل موردی و تدریجی و نگرانی بقاء، متصور نیست خصوصاً جمهوری اسلامی ایران که طبق قانون اساسی اساساً دشمنی نظام استکبار با خود را متذکر شده و ستیز با ظلم را در رأس آرمان‌های خود قرار داده است (بند ۱۶ اصل ۳ قانون اساسی با موضوع وظایف نظام و دولت)، اما صریح‌ترین توجه به ماهیت پدافند غیرعامل در متن فعلی الگوی پایه که تأکید مقاله بر آن است، رویکردی اقتصادی - سیاسی دارد و مربوط به تدبیر ۲۶ است:

«مصون‌سازی و تقویت فرآیندها، سیاست‌ها، تصمیمات و نهادهای اقتصادی در مقابل تکانه‌های سیاسی - اقتصادی هدفمند و غیرهدفمند برون‌زا».

پس از این، تدبیر ۵۳ هم از سنخ دفاع غیرعامل است که رویکردی اجتماعی دارد. «پیشگیری از شکل‌گیری تهدید علیه جمهوری اسلامی ایران، گسترش بسیج مردمی^۱ و تقویت بنیه دفاعی بازدارنده».

۱. بسط و شکوفایی نهادهای مشارکتی و کنشگر از رموز تحقق عدالت استحقاقی یا رویه‌ای است که به عدالت اجتماعی و توسعه اجتماعی منجر می‌شود. این نسبت بین عدالت اجتماعی با پدافند غیرعامل است، زیرا احساس عدالت از وجوه مهم تاب‌آوری یک جامعه است. از این رو، راهبرد سیاست‌گذاری برپایه هم‌نوایی جماعتی و

این توجه و سیاست‌گذاری، نشان از توجه جدی طراحان نقشه پیشرفت جمهوری اسلامی به مدیریت فعالانه و پیش‌دستانه تهدیدها علیه نظام و جامعه ایرانی دارد، اما واقعیت آن است که پدافند غیرعامل به‌مثابه رویکردی جامع می‌تواند در سایر حوزه‌های پیشرفت خصوصاً حوزه اجتماعی اشراپ شود.

این مقاله درصدد بازاندیشی در تدابیر اجتماعی «سند الگوی پایه» و نیز استخراج نقاط خلأ و غفلت آن از این منظر است. از این‌رو برای فهم مسائل سیاسی نظام در عرصه اجتماعی، یکی از جدیدترین اسناد جامع ملی را که از سطح حاکمیتی، کلان و رسمی برخوردار است مرور می‌کنیم، بر این اساس، مشخص می‌شود که الگوی پایه تا چه حد با مسائل سیاست اجتماعی تطابق دارد و در این تطابق یا تغایر، چه توجهی به نظریه‌های سیاسی مهمی چون «پدافند غیرعامل» شده یا نشده است.

۱-۲. مسائل سیاسی حوزه اجتماعی

بر اساس سیاست‌های برنامه ششم:

سلامت و پیشرفت اجتماعی حول عدالت اجتماعی از آرمان‌های انقلاب اسلامی و رهبران آن بوده و هست. جایگاه عدالت اجتماعی در نظام هستی، ضرورت اقامه آن در جمهوری اسلامی ایران، سه‌گانه «عدالت، عقلانیت و معنویت» به‌عنوان چهارچوب مفهومی اقامه عدالت اجتماعی، چیستی عدالت اجتماعی و ارکان شش‌گانه آن و درنهایت، واکاوی ابعاد عدالت‌پژوهی، ساختار کلی نظام فکری موضوعی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در عرصه عدالت است (سرآبادانی، سجادیه و تراب‌زاده جهرمی، ۱۳۹۶).

از راهبرد ۳۹ تا ۵۱ سیاست‌های برنامه ششم توسعه^۱ که در تاریخ ۱۳۹۴/۴/۹ پس از بررسی‌های نخبگانی در توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی ابلاغ شد، امور اجتماعی را متکفل شده که از سلامت اداری، تأمین اجتماعی، ورزش، زن و خانواده، تا صنایع‌دستی

شکوفایی فردی مطرح می‌شود (براتعلی‌پور، ۱۳۹۴). از سوی دیگر، این سیاست را می‌توان بر اهمیت سرمایه اجتماعی در پدافند غیرعامل حمل کرد. تمرکز بر مقوله سرمایه اجتماعی به دلیل نقشی است که در تولید و افزایش سرمایه‌های انسانی و اقتصادی ایفا می‌کند. به همین دلیل، امروزه در بررسی و تدوین شاخص‌های اجتماعی توسعه توسط سازمان‌های معتبر جهانی، سرمایه اجتماعی پایگاه خاصی را به خود اختصاص داده است.

1. <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=30128>.

و... مورد توجه بوده است. برخی سیاست‌ها که به نظر ما در نظام و مسائل فرهنگی کشور قرار می‌گیرد را به گزارشی دیگر واگذار می‌کنیم و سیاست‌های مشخصاً اجتماعی برای رفاه، عدالت، سلامت اجتماعی خصوصاً اقشار آسیب‌دیده یا در معرض تهدید را که شامل موارد زیر است، به‌مثابه اهم سیاست‌های اجتماعی نظام در نظر می‌گیریم:

سیاست ۳۹: ارتقای سلامت اداری اقتصادی و مبارزه با فساد؛ فساد از فراگیرترین و دامنه‌دارترین موانع رشد و پیشرفت اثربخش جوامع در حال توسعه بوده است. فساد ظرفیت‌های واقعی رشد را در دور باطل فرصت‌طلبان/ دولت و جامعه فاسد انداخته، مانع تأمین حداقل مشروعیت و اجماع ملی برای پی‌جویی اهداف عمومی و تحقق آرمان‌های جمعی می‌شود. انسجام اجتماعی را خدشه‌دار و گروه‌های خطرناک و مداخلات ناصواب را در توسعه ملی افزایش می‌دهد.

سیاست ۴۰: استقرار نظام یکپارچه، جامع، شفاف، کارآمد و چندلایه تأمین اجتماعی، نسبت تأمین اجتماعی با تاب‌آوری و تقویت مقاومت اجتماعی و سرمایه انسانی خصوصاً در تکانه‌های نسلی، اقتصادی و کلان توسعه، گاهی نسبتی علی و مطلق به‌شمار آمده است (حسینی، ۱۳۸۸). تأمین اجتماعی را برخی مهم‌ترین برنامه دولت رفاه می‌دانند، اما اینکه تکلیف دولت - رفاه در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت تعیین شود و طبعاً نظریه عدالت و استضعاف‌زدایی^۱ پشتیبان سند هم، تدوین شده باشد یا نباشد، موضوع مهمی است. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اصول متعددی به این مسئله اشاره دارد،

۱. موضوع دومین نشست راهبردی الگوی پیشرفت در محضر رهبر معظم انقلاب اسلامی عدالت بود. در همان جلسه ایشان به اهمیت تقریر و استقرار نظریه جوهری اسلامی ایران در عدالت و خلأ آن اشاره داشتند (۱۳۹۰/۲/۲۷). پاره‌ای از چالش‌های ناشی از بی‌عدالتی اجتماعی در جامعه از دیدگاه رهبر معظم انقلاب را می‌توان چنین برشمرد: محرومیت‌های اقتصادی مانند فقر و بیکاری، معضلات اقتصادی مانند گرانی، تورم و کاهش ارزش پول ملی، استفاده نادرست از سرمایه‌ها و منابع، روابط ناسالم میان ثروت و قدرت، عدم تدوین قوانین مناسب و عدم اولویت دادن به امور اقتصادی بااهمیت‌تر در تنظیم سیاست‌ها، زندگی اشرافی برخی مسئولان، فسادهای مالی و اداری، تبعیض، توجه به سفارش‌ها و پارتی‌بازی، عدم توجه به امور اقتصادی اقشار آسیب‌پذیر، ترجیح بخش دولتی و عمومی بر بخش خصوصی و تعاونی‌ها، نابرابری در استفاده از موقعیت‌ها و اختلاف درآمدها (به نقل از: گزارش سایت دیده‌بان. <http://didban.ir>).

از جمله: بند یک اصل ۴۳ قانون اساسی که به موجب آن تأمین نیازهای اساسی مردم مانند مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش و امکانات لازم برای تشکیل خانواده برای همه بر عهده دولت است. این اصل عدالت اجتماعی را عدالت توزیعی دانسته است. عدالت توزیعی با تئوری عدالت جان رالز، وارد مرحله جدیدی شده است. مطابق نظر رالز، عدالت یک ارزش ساده در میان ارزش‌های دیگر که بر نظم اجتماعی و روابط انسانی اثر می‌گذارد، نیست، بلکه یک ارزش اجتماعی متعالی و اساسی است. اهمیت و جایگاه ارزش اجتماعی آن همسان با اهمیت مسئله حقیقت در معرفت انسانی است. «همان‌گونه که اعتبار مشروعیت هر تئوری و گزاره شناختی به واسطه مسئله حقیقت، محک زده می‌شود مشروعیت و کمال هر ساختار اجتماعی نیز مبتنی بر سازگاری و انطباق آن با اصول عدالت است. این رویکرد نو و نظریه‌های عدالتی که به صورت رقیب نظریه عدالت رالز یا بسط انتقادی آن ارائه شده، مبحث عدالت توزیعی را به یکی از اصلی‌ترین محورهای فلسفه سیاسی معاصر بدل کرده است» (واعظی، ۱۳۸۳).

همچنین بند دوم اصل سوم و نیز اصل سی‌ام قانون اساسی که آموزش و پرورش رایگان در تمام سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی را از اهداف دولت جمهوری اسلامی ایران می‌داند و از همه مهم‌تر اصل بیست و نهم قانون اساسی که مقرر می‌دارد: «بر خورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح و نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره، حقی است همگانی، دولت مکلف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک‌یک افراد کشور تأمین کند».

سیاست ۴۱: توانمندسازی و خوداتکایی اقشار و گروه‌های محروم در برنامه‌های رفاه و تأمین اجتماعی.

تأمین اجتماعی از اساسی‌ترین حقوق زحمت‌کشان جامعه و جزء جدایی‌ناپذیر «حقوق کار» و مکمل آن است، زیرا زحمت‌کشانی که با نیروی کار خود چرخ‌های عظیم اجتماع را به گردش درمی‌آورند و نقش فعالی در تولید اجتماعی ایفا می‌کنند، خود و خانواده‌شان حق دارند در قبال این کوشش مداوم در برابر حوادث، بیماری‌ها، بیکاری،

از کارافتادگی، بازنشستگی و غیره از پوشش تأمین اجتماعی بهره‌مند شوند، اما میزان تحقق و تعمیق یافتگی این حق مسلم و اساسی بستگی به سیاست‌های اجتماعی و عدم کفایت به شاخص‌های اقتصادی دارد. در این بین، سیاست توانمندسازی و عدم نیازپروری^۱ در مواجهه با محروم (تداوم حمایت‌ها و وابسته‌سازی محرومان به دولت یا...) خود از مهم‌ترین دلالت‌های مقاوم‌سازی اجتماعی است که در سیاست‌های کلان نظام تصریح شده است.

سیاست ۴۲: ارتقای کیفیت و اصلاح ساختار بیمه‌های تأمین اجتماعی پایه.

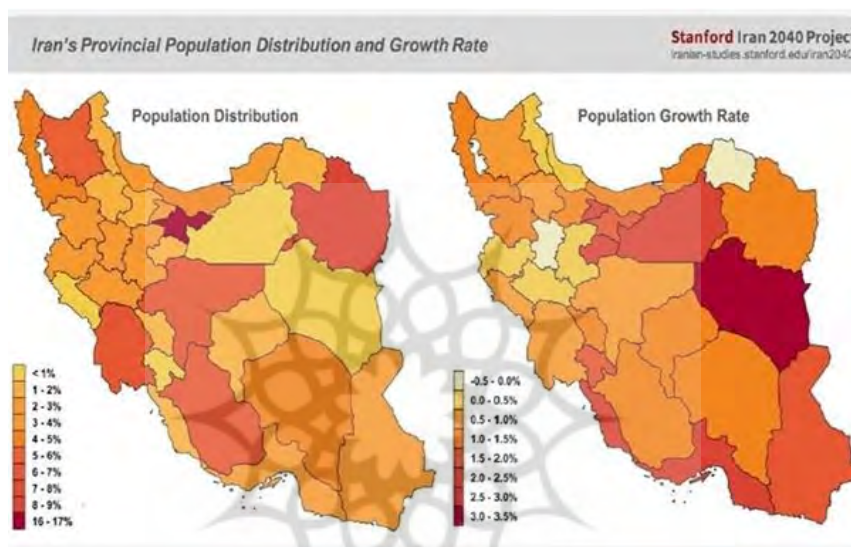
سیاست ۴۳: اجرای سیاست‌های کلی سلامت، این سیاست‌ها که در سال ۱۳۹۳ ابلاغ شد، بهترین ریل‌گذاری برای نظام سلامت کشور است، تأکید بر پیوست‌نگاری سلامت در طرح‌های کلان توسعه، اصلاح ساختاری نظام سلامت، منابع مالی پایدار بخش سلامت و بهبود کیفیت خدمات سلامت، در این سیاست مورد نظر است. تحولات در سبک زندگی که به افزایش آسیب‌پذیری جسمی و روانی سرمایه‌های انسانی خصوصاً در جامعه ما منجر شده است، تهدیدهای غذایی، آب‌وهوایی و بیولوژیک و مهم‌تر از همه ارتقای توان جسمی، حرکتی، روانی و کاری شهروندان در تراز پیشرفت و قدرت ملی، ایجاد می‌کند نگاه عمیق‌تری به حوزه سلامت در الگوی پیشرفت داشته باشیم.

سیاست ۴۴: توسعه تربیت‌بدنی و ورزش همگانی، طبعاً با همه ابعاد سلامت مرتبط و نیز مؤلفه مهم نشاط اجتماعی و غنی‌سازی اوقات فراغت انباشت شده نسل جدید است. در ضمن، می‌توان با پیوند ورزش‌های همگانی با روحیه پهلوانی و فرهنگ مقاومت و عزت و ایثار، زیرساخت تاب‌آوری اجتماعی را تقویت کرد.

۱. جرج و ویلدینگ در تأکید بر اهمیت نیاز به عنوان مبنای توزیع عادلانه در نگرش چپ، پشت جلد کتاب خویش چنین می‌نگارند: اصل بنیادین سیاست اجتماعی رادیکال آن است که منابع (resources) چه در زمینه بهداشت، آموزش، مسکن یا درآمد باید براساس «نیاز» توزیع شود. (wilding, 1976)؛ به نقل از: واعظی، (۱۳۸۳) راولز معتقد است، نظام اجتماعی باید به گونه‌ای طراحی شود که توزیع مواهب، درآمد و امکانات در هر حال عادلانه باشد حتی اگر در این مسیر تبعیضاتی نیز به نفع فرودست‌ها اعمال شود؛ پس اعمال برخی نابرابری‌ها به نفع نابرخوردارها و انتقال بخشی از ثروت از طبقه‌ای به طبقه دیگر و همچنین کمک و پشتیبانی‌های دولتی نسبت به اقشار خاص قابل توجیه است.

سیاست ۴۵: فرهنگ سازی و ایجاد زمینه تحقق سیاست های کلی جمعیت^۱، محققان زیادی جمعیت و تغییرات آن را از مقولات تهدیدزا و فرصت آفرین دانسته اند که از ستون های اقتدار جامعه است (علیئی، ۱۳۹۴).

شکل (۱): نرخ توزیع و رشد جمعیت استان های ایران

سمت چپ: نقشه توزیع جغرافیایی جمعیت در استان ها/سمت راست: نقشه نرخ رشد جمعیت در استان ها
منبع: (Staford, 2014)

سیاست ۴۷: اولویت دادن به ایثارگران در صحنه های مختلف فرهنگی و اقتصادی که بی شک اگر با فرهنگ سازی و مدیریت تصویر شایسته انجام گیرد، به ارتقای سرمایه اجتماعی این مجموعه و نیز الگوگیری سایر جامعه از منش و کارنامه ایثار اجتماعی و الهی آنان منجر می شود. در این سیاست طبعاً به این غایت مهم، اما پیچیده و آسیب شناسی و پیامدسنجی سه دهه اجرای آن تصریحی نشده است.

۱. مصوب و ابلاغی ۱۳۹۳. نخستین بند این سیاست های بسیار راهگشا، ارتقای پویایی، بالندگی و جوانی جمعیت با افزایش نرخ باروری را به بیش از سطح جانشینی هدف گرفته است.

سیاست ۴۹: سامان بخشی مناطق حاشیه نشین و پیشگیری و کنترل ناهنجاری های عمومی ناشی از آن، موضوع تدبیر است. آسیب های اجتماعی ناشی از امواج سهمگین مهاجرت در شش دهه گذشته خود مولود طرح های توسعه صنعتی و سودای شهرنشینی بوده و هست. بافت های غیراجتماعی به مثابه زیستگاه و حتی شهرک های جدید که فاقد هویت محله ای و انسانی هستند، به کانون تجمع انواع ناهنجاری های عمومی از اعتیاد و فحشا و تکدی گرفته تا فروپاشی خانواده بدل می شوند. از منظر تهدیدزایی، آسیب های اجتماعی و سکونتگاه های حاشیه ای موضوع مهم امنیتی و حیاتی یک نظام سیاسی مانند جمهوری اسلامی ایران است!

بر اساس سیاست های کلی پدافند:

در متن سیاست های کلی پدافند غیرعامل، تصریح یا اشاره ای به زیرساخت ها یا ابعاد اجتماعی دیده نشد، حال آنکه برای مثال، مسکن و شهرسازی و شهرنشینی که مقوله ای اهمیت یافته در نظم اجتماعی جدید است (و عمده تاً اقتصادی دیده شده است) حتی در حداقلی ترین برداشت ها از پدافند می توانست مورد توجه قرار گیرد. حفظ انسجام و هم گرایی محلی در مواقع تهدید، خودیاری گری شهرنشینان در مواقع بروز بحران (مانند قطع خرابکارانه و سراسری زیرساخت های حیاتی شهر آب و برق و حتی تلفن)، کنترل، بقا، تخلیه و تأمین امنیت روانی در تهدیدهای غیرطبیعی و... همگی با نگاهی اجتماعی می توانست موضوع پدافند قرار گیرد و جای جبران آن در سند و الگوهای پیشرفت مورد طراحی، هست.

۱. یک سویه مهم بحث مشکلات و آسیب های شهری، پدیده بی خانمانی بوده که فراتر از حاشیه نشینی مهاجران است. افزایش نسبت مالکان به غیرمالکان (که در همه نظام ها عملاً سه چاره دارند: اجاره دولتی-سازمانی-اجاره خصوصی و اسکان نامناسب) و کاهش شانس تبدیل بی خانمان ها به خانواده عادی چالش را مضاعف می کند. شرایط انحصار و سوداگری در مسکن هم باعث می شود شکاف اجتماعی و احساس نابرابری و فقر نسبی بین بی خانمان ها افزایش یابد. در برخی کشورهای اروپا حتی بریتانیا بخش عمومی به کمک این وضعیت آمده است و شهرداری ها در موقعیت بحرانی با تأمین خانه و اجاره به شرط تملیک، آرامشی را برای تحقق اصلاحات آرام فراهم کرده اند (D.Mullins and A.Murie, Housing policy in Britain. Macmillan, 2006)

تا اینجا تقریباً مسائل سیاسی پایه و رسمیت یافته اجتماعی نظام استحصال شد. عدم توجه به سیاست‌های اجتماعی یاد شده یا نقص و تفاوت رویکردی در تدابیر تنظیم شده در الگوی پایه در ادامه، بررسی و پیشنهادهای ایجابی نیز در همین محدوده طراحی می‌شود.

۲. چهارچوب مفهومی و روشی

الف- از رشد تا خوشبختی، از خوشبختی تا به زیستن، الگوهای توسعه اجتماعی: اگر مهم‌ترین غیریت الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت راه، نظریات اقتصاد نئوکلاسیک و الگوی لیبرال توسعه بدانیم- که عمدتاً در فروکاست نقش دولت در جامعه و ارتقای فردیت و بازار شناخته می‌شوند-، لازم است ابعاد اجتماعی آن را بازشناسی کنیم تا احتمالاً در تلاش جدید، درگیر التقاط یا تقلید نشویم. در سیر تکاملی نظریه لیبرال دموکراسی، در نظریه اصالت فایده بنتمام، اندیشه آزادی فردی منفی با اصل شادی و سعادت فردی آمیخته شد و بدین‌سان، اصل آزادی با اصل برابری افراد در برخورداری از شادی و سعادت، تکمیل شد. جان استوارت میل هم با بیان ضرورت دخالت دولت در اموری مانند تشویق آموزش و پرورش، نظارت بر وضع تمام کارگران، تأمین بهداشت همگانی و...، بر تأمین آزادی مثبت به‌عنوان جزء اصلی لیبرال دموکراسی تأکید کرد و سرانجام در قرن بیستم، دولت رفاه پدیدار شد (بشریه، ۱۳۷۹، صص. ۱۹-۲۰). هدف غایی دولت، نه تأمین حداکثر آزادی^۱، بلکه تأمین حداکثر شادی و سعادت همگانی است. آزادی، باید تسلیم شادی و سعادت شود. از این‌رو، بنتمام، هوادار دموکراسی و برابری نسبی در مالکیت، به‌منظور تأمین سعادت عمومی است. به همین دلیل، برخی از متفکران، اصل شادی اکثریت را مغایر فردگرایی لیبرال و موافق دموکراسی غیرلیبرالی یا جمع‌گرایی تلقی کرده‌اند. به‌عبارت دیگر، در اندیشه بنتمام، برخی تعارضات لیبرالیسم با دموکراسی آشکار

۱. جان گری با تحلیل متن و بازسازی استدلال میل، نشان داده است که دفاع فایده‌گرایانه او از اولویت آزادی نسبت به سایر ارزش‌ها، آن کار محالی نیست که منتقدان نشان داده‌اند و آموزه آزادی میل به‌خوبی درون فایده‌گرایی غیرمستقیم و نوعی لیبرالیسم کمال‌خواهانه می‌گنجد، اما در ویراست دوم این کتاب، فصلی به آن افزود که ضد ویراست پیشین کتابش بود و نه‌تنها لیبرالیسم میل را به باد انتقاد گرفت، بلکه این کار را در حق همه لیبرالیسم‌های موجود انجام داد (فلسفه سیاسی جان استوارت میل، جان گری، ترجمه خشایار دیهیمی، نشر نو).

شده است. در رویکردهای جدید لیبرال‌ها که اتفاقاً بر ماهیت اجتماعی توسعه تأکید می‌شود از نظریه و الگوی خطی که عمدتاً مبتنی بر افزایش تولید ناخالص ملی و رشد انباشت سرمایه تولیدی است گذر کرده و به الگوی انسانی‌تر، اما فردی خوشبختی^۱ سوق داده شده‌اند. متأخرتر از این هم حکمرانی خوب^۲ و به‌زیستن^۳ مورد توجه قرار گرفته است.^۴ هرچند به‌زیستن از الگوهای خشن و مطلقاً اقتصاد پایه قبلی، بیشتر به شکوفایی و احترام به زیست انسانی توجه دارد و بسیاری جوامع اروپایی (خصوصاً اسکاندیناوی) در اعراض از الگوی آمریکایی بدان متوسل شده‌اند، اما همچنان بر اتمیزم اجتماعی و شرایط فردی شدن توجه دارد. البته، موارد مثبتی در این الگو هست که می‌تواند در نگاه پدافند غیرعامل به پیشرفت اجتماعی مورد توجه قرار گیرد از جمله:

- عبور از شاخص‌های اقتصادی به شاخص‌های انسانی، آموزش، آگاهی و خوشبختی.
- عبور از شاخص‌های کمی به کیفیت زندگی و به‌زیستن و سرمایه اجتماعی
- تصریح نسبی بر تکلیف دولت در تحقق تأمین اجتماعی (هرچند در احتراز از غیر بیمه دولتی، مالیات‌ها یا بخش خصوصی) (مارگارت می، ۱۳۹۱، صص. ۱۶۶-۱۵۳).

ب- نظریه سیاستی و روش ما: بررسی اسنادی

۳. یافته‌ها: تحلیل انتقادی سند الگوی پایه

همان‌طور که بیان شد، در الگوی پایه دو توجه جدی و مستقیم به پدافند غیرعامل شده است که در بادی امر به نظر می‌آید تدوینگران، ابعاد اجتماعی «بازدارندگی و تاب‌آوری ملی در موقعیت تهدید» را هم مدنظر داشته‌اند. در بخش آرمان سند یا همان آرمان پیشرفت اسلامی- ایرانی هم به ارزش‌های بنیادین فرازمانی و فرامکانی جهت‌دهنده

1. Happiness

۲. ن. ک به: صفریان، روح‌الله؛ و امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد (۱۳۹۶). الگوی حکمرانی خوب. فصلنامه سرمایه اجتماعی و توسعه همه‌جانبه، ۳(۱۲)، ۱۸۱-۱۴۵.

3. Well Being

۴. ن. ک به: باک، درک (۱۳۹۶)، سیاست شادکامی (ترگس سلحشور مترجم). تهران، نگاه معاصر.

پیشرفت اجتماعی توجه شده است؛ از جمله: سلامت جسمی و روانی، مدارا و همزیستی با همنوعان، رحمت و اخوت با مسلمانان، انضباط اجتماعی و قانون‌مداری، عدالت همه‌جانبه، تعاون، مسئولیت‌پذیری و امنیت (به نحو مطلق) (سند الگوی پایه)

در «افق سند» هم می‌خوانیم: تا سال ۱۴۴۴ ایران به پیش‌تاز در ... سلامت محیط‌زیست و پایداری منابع طبیعی، آب، انرژی و امنیت غذایی با حداقل نابرابری فضایی ... با رعایت عدالت بین نسلی ... فقر، فساد و تبعیض در کشور ریشه‌کن شده و تکافل عمومی و تأمین اجتماعی جامع و فراگیر ... تأمین شده است ... با اتکا به آرای عمومی از طریق مشارکت آزادانه مردم در انتخابات به‌دوراز تهدید ثروت و قدرت و با بهره‌گیری نظام‌مند از مشورت جمعی نخبگان اداره می‌شود.

فهرست تدابیر توسعه اجتماعی، جهت ارزیابی جامع‌تر سند در جدول زیر بیان و نقدی اولیه شده است.

جدول (۱): تدابیر توسعه اجتماعی

شماره تدبیر	نقد و معرفی	اصلاح و تکمیل
۷ و ۴۵	مشارکت‌گرایی اجتماعی در همه انواع از رموز پیشرفت و اتقان جامعه و روابط آن است. تربیت نیروی انسانی مسئولیت‌پذیر و دارای روحیه مشارکت جمعی با تأکید بر فرهنگ جهادی می‌تواند اشاره‌ای باشد بر الگوی اجتماعی بسیج مردمی و تسری آن به همه عرصه‌های مسئله خیز، خصوصاً در موقعیت تهدید و بحران که در شرایط برخی کلان‌شهرهای فعلی ایران بدون تحقق امداد همگانی و مردمی، عملیات نجات محقق نخواهد شد. از این رو، جز تأکید بر تربیت برای ارتقای مشارکت اجتماعی، به نهادهای سازی آن هم نیاز داریم. در تدبیر ۴۵ نیز در کنار مردم‌سالاری دینی، عدالت	<p>- مطالعه و نظریه‌پردازی حضور و جهاد (مقاومت) مدنی به‌مثابه الگوی اسلامی- ایرانی مشارکت</p> <p>- احیای نهادهای اصیل و تشکل‌های ماندگار مشارکت و کنشگری همه‌جانبه در شرایط طبیعی و بحرانی مبتنی بر سرمایه اخوت و مودت</p>

شماره تدبیر	نقد و معرفی	اصلاح و تکمیل
	و ثبات سیاسی به «حفظ و تقویت مشارکت مردمی» توجه شده (مشارکت سیاسی) که فاقد بصیرت سیاستی خاصی برای حکمرانی و کشورداری پیشرفته در ایران است	
۲	ارتقای موقعیت شغلی، کرامت و منزلت اقشار علمی و فرهنگی، موضوع این تدبیر است. اما باید توجه کرد که «هندسه منزلت اجتماعی» مبتنی بر جامعه دینی و مدنظر سند چیست. این موضوع مغفول است، از این رو، می‌شود در الگوی لیبرال هم منزلت اساتید را حفظ کرد، اما باید توجه داشت دیگر اقشار چه می‌شوند؟	بازمهندسی جامعه مبتنی بر نظام ارزش‌ها به نحوی که کرامت انسانی فراگیر و اقشار به میزان شراکت در نظام معنایی مشترک، منزلت اعتباری داشته باشند. برای مثال، ژاپن که تا سال‌های اخیر بالاترین رتبه را در شاخص‌های آموزش و توسعه انسانی داشت، در دکترینی معین، معلم را مهم‌ترین عنصر و پیشران جامعه می‌داند و کلاس و دانش‌آموز و مدرسه را به تبع در رأس دستور کارهای ملی قرار می‌دهد.
۳	این تدبیر عملاً چهار مسئله مهم را که دو مورد آن اجتماعی‌تر است ترکیب و در قامت یک تصمیم حاکمیتی/ ملی عرضه کرده است: نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی- ایرانی سالم و خانواده‌محور با تسهیل ازدواج و تحکیم خانواده و ارتقای فرهنگ سلامت در همه ابعاد، حال آنکه خانواده در همه نظام‌های حکمرانی مسئله‌ای بسیار مناقشه‌انگیزتر از این است که آن را صرفاً مسیر تحقق سبک زندگی مطلوب بدانیم. جایگاه و نسبت توسعه با خانواده، به نوعی از کانون‌های تمایزبخش هر الگوی توسعه است. حوزه سلامت هرچند در دیگر تدابیر هم مورد توجه است، اما در اینجا به مثابه قید	<p>- سه سطح‌انگاری جامعه در نظر و عمل (فرد/خانواده/اجتماع).</p> <p>- توانمندسازی خانواده در تأمین شرایط وجودی و پایداری (ازدواج/ قوامیت مرد/ بازارش‌بخشی به مادری/هدایت ابعاد ۴گانه سلامت توسط خانواده/ کارآمدسازی نهادهای تربیتی به مثابه پشتیبان خانواده)</p> <p>- تحقق خانواده مقاوم تاب‌آور</p> <p>- عصاره سیاست‌های کلی جمعیت اگر فهمیده و مندرج شود مفیدتر است.</p>

شماره تدبیر	نقد و معرفی	اصلاح و تکمیل
	سبک زندگی مطلوب آمده که مشروط بر نظریه پردازی شایسته، الهام بخش است. ^۱	
۲۱	از ابعاد عدالت اجتماعی در دولت‌های نوین، تحقق عدالت مالیاتی و کاهش فاصله‌های جمع درآمد خالص خانوار است که در این تدبیر صراحتاً به برنامه ^۲ «ایجاد نظام یکپارچه مالیات ستانی، تأمین اجتماعی و ارائه تسهیلات مالی با بهره‌گیری از سامانه جامع اطلاعاتی ملی» تصریح شده است	باید دکترین یا هدف نظام تأمین اجتماعی نخست مشخص شود؛ برای مثال در بریتانیا، هدف کاهش فقر است و این، به معنای بازتوزیع از ثروتمند به فقیر است (مارگارت می، ۱۳۹۱، ص ۱۲۶). در همین رابطه، اجتماع‌گرایان تلاش می‌کنند از فردگرایی محض در زمینه تعیین و تعریف حقوق فردی پرهیز کنند و ارزش‌ها را در بستر فرهنگ اجتماعی هر اجتماع خاص جست‌وجو کنند. در این دیدگاه هر اجتماعی یک تلقی خاص از عدالت دارد و ایده‌ها و معیارهای مربوط به عدالت را باید در درون گروه‌ها و اجتماعات براساس ارزش‌ها و فرهنگ‌های خودشان جست‌وجو کرد. محور مشترک این دیدگاه‌ها، نفی رویکرد فردگرایانه در تبیین عدالت و توجه و تمرکز معرفت‌شناختی بر اجتماع برای تعریف خیر و ارزش‌هاست. السدیر مک اینتایر، مایکل ساندل، ولزر و تیلور از نمایندگان برجسته این دیدگاه

۱. قید سالم (صرفاً) برای سبک زندگی، برای حکمرانی و خط‌مشی ملی پیشرفت الهام‌بخش نیست.

۲. برنامه، طرح و پروژه‌ها، عناصر خط‌مشی یا همان مواد شکل‌دهنده به آن است، اما اینکه در الگو باید به این مواد هم پرداخت یا آنها را به برنامه‌های چندساله سپرد، چیزی است که تدوین‌کنندگان الگو بدان تصریحی نداشته‌اند

شماره تدبیر	نقد و معرفی	اصلاح و تکمیل
		هستند ^۱ . البته، دکترین عینی اجتماع-گرایان برای عدالت هم رقیبی قابل احترام برای دکترین عدالت جمهوری اسلامی است.
۲۷ و ۲۸	تلاطم و تنظیم پیشرفت مادی در رفق و هماهنگی با طبیعت خداداد و نفی انانیت تکنیکی از آثار تفکر الهی در این زمینه است. این دو تدبیر به بعد و تأثیر زیست محیطی توسعه و استعمال منابع توجه و تناسب با ظرفیت، حقوق و اخلاق زیستی و رعایت ملاحظات بین نسلی در بهره‌برداری از همه منابع را مبنای پیشرفت اسلامی-ایرانی دانسته است. بحران‌های زیست محیطی حتی می‌تواند منشأ تهدیدزایی و تهدیدپذیری‌های غیرطبیعی ^۲ در دهه‌های آینده باشد که این تدبیر زیست محیطی عملاً به آن بی‌توجه بوده است.	<p>- تفوق سیاست‌ها و ارزش‌های زیست محیطی ملی بر هرگونه تقاضا یا برنامه رشد صنعتی، معدنی و کشاورزی با هدف پیشگیری ملی از بحران‌های آینده</p> <p>- موضع‌گیری فعال و مطالبه‌گرانه در حکمرانی فراملی محیط زیست</p> <p>- عصاره سیاست‌های کلی محیط زیست اگر مندرج می‌شد بهتر بود.</p>
۳۰	عدالت و دسترسی سرزمینی از دیگر ابعاد عدالت اجتماعی است. این تدبیر ضمن تأیید آن، الگوی استقرار متعادل جمعیت و توازن منطقه‌ای در پهنه سرزمین بر مبنای آمایش ملی و تخصیص امکانات و تسهیل و تشویق سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقتصادی و فرهنگی مناطق مختلف (نفی تمرکز در قطب‌های صنعتی) و توجه به استعدادهای سرزمینی بیان شده که در نهایت، دکترین «توانمندسازی بوم‌زیست‌های محروم» را محقق می‌سازد.	<p>- الگو نخست باید کلان مسئله عدالت را مطرح و جهت‌گیری خود را با توجه به دکترین‌های موجود عدالت در جهان طرح می‌کرد آنگاه این زیرالگوها الهام‌بخشی داشت.</p> <p>برای مثال، در الگوی اسلامی قسط و عدالت تناسب محتوایی و تلازم اجرایی دارند (الهی‌زاده، ۱۳۸۹، صص. ۷۱-۷۸) که در سند هرگز مورد توجه قرار نگرفته است.</p>

۱. سید هادی عربی در کرسی ترویجی عدالت اجتماعی ن. ک به: <http://iict.ac.ir/korsiedalat>

۲. جنگ آب و...

شماره تدبیر	نقد و معرفی	اصلاح و تکمیل	
۷	۳۵	در نظام سلامت، خصوصاً با نگاه اسلامی پیشگیری و تغذیه دو رکن و اولویت قطعی هستند. تأمین امنیت و ایمنی غذا و ترویج تغذیه سالم موضوع تدبیر سی و پنجم است، اما نتوانسته با غیریت و دکترین‌های رقیب خود درگیر شود. در ادامه ارتقای سازوکارهای نظارت بر تولید و توزیع مواد غذایی و مصرفی که خود یک راهبرد و ابزار سیاستی است آمده که می‌توانست با ملاحظات پدافند غیرعامل در پیشگیری و تاب‌آوری نسبت به جنگ بیولوژیک و ژنتیک، تهدیدهای الگوی واردات‌گرای غذا ^۲ در موقعیت جنگ و بحران تکمیل شود.	- تسلط الگوی استقلال، امنیت، حلیت بر حکمرانی ارزاق عمومی (تولید و تأمین) - پیشرانی تغذیه طیب در نظام سلامت و حکمرانی واحد تغذیه
۸	۳۶	مسئله پوشش همگانی مراقبت‌ها و خدمات پزشکی و توزیع عادلانه منابع حوزه سلامت در همه نظام‌ها و سیاست‌های اجتماعی نوین وجود دارد، اما چگونگی حل آن برعهده این تدبیر بود که حتی به الگوهای غیربومی اشاره نشده است.	بالاخره نحوه تأمین منابع این پوشش همگانی دولتی، خصوصی یا عمومی است؟ در قانون اساسی تصریح دولت وجود دارد.
۹	۳۷	اجتماعی‌سازی و مردمی‌سازی از مهم‌ترین رویکردها در تحقق اهداف ملی است. همکاری بین بخشی و مشارکت نظام‌مند مردمی در ارتقای سلامت با اولویت پیشگیری و کنترل عوامل تهدیدکننده در این تدبیر تصریح شده	به «عوامل تهدیدکننده سلامت» می‌تواند «شرایط تهدید» را هم افزود. در شرایط بحران، قحطی، احساس خطر و تخریب ناشی از حمله ناگهانی و نیز آوارگی، زمینه تهدید غذایی و تهدید سلامت فراهم است.

۱. فرضاً براساس این تدبیر توسعه کشاورزی و دامداری صنعتی و انبوه، محصولات تراریخته، الگوهای شبه‌مدرن داشت و برداشتتخصصاً در کاربرد کودهای شیمیایی، تنظیم سبب غذایی برمبنای محدودیت و فقر درآمدی خانواده و... چه حکم قطعی پیدا می‌کند؟
۲. منظور آسیب‌پذیری اقتصاد کلان و وابستگی سفره خانواده به واردات مواد غذایی، خصوصاً در عرصه محصولات پروتئینی (نهادها) و... است.

شماره تدبیر	نقد و معرفی	اصلاح و تکمیل
	است که می‌تواند الهام‌بخش تصمیم‌گیران ملی باشد.	تاب‌آوری و به حداقل رساندن خسارت ناشی از تهدیدها بر سلامت جسمی شهروندان مورد توجه مستقیم قرار نگرفته است.
۳۸	در شرایط فعلی زیستی جهان معاصر و جامعه ما، هیچ الگوی مختاری در رشد جمعیت، فقط با مؤلفه باروری محقق نمی‌شود. این تدبیر فقط به مؤلفه باروری که خود مستلزم تشکیل خانواده پایدار و تغییر سبک زندگی فردگرایانه است منحصر شده، حال آنکه پنجره جمعیتی و بحران بلندمدت جمعیت نیازمند پیش‌بینی‌های دیگری هم هست. در ضمن، واژه «تنظیم» (نرخ باروری در بیش از سطح جانشینی) ابهام‌زاست.	تحول نگرش به جمعیت از صرف مسئله نظام بهداشت و مراقبت به مسئله عمیق امنیت اجتماعی و دفاعی، در دوره پیش رو ضروری است. مسئله جمعیت به لحاظ فرهنگی نیازمند تغییر اساسی در سبک زندگی و انگاره‌ها خصوصاً در زنان است، اما به لحاظ اجتماعی به شدت باسیاست مهاجرت (درونی) مرتبط است که اساساً از آن غفلت کرده‌ایم و می‌کنیم.
۴۰	ارتقای توانمندی‌های حوزه پزشکی باهدف ارائه آموزش، خدمات و تولیدات در سطح ملی و بین‌المللی: این تدبیر هم نسبت به مسئله و اسناد ما در نظام در حوزه سلامت و رفاه اجتماعی خشتی و لاینشرط است. حکمرانی صنفی شده پزشکان بر آموزش پزشکی باعث شده ملاحظاتی اقتصادی تحت عنوان جذاب محدودیت و کیفیت خدمات و آموزش‌های تخصصی در نظام سلامت نهادینه و در واقع، انحصار ساختاری و حقوقی به نفع پزشکان متخصص و فوق تخصص و بیمارستان‌ها ایجاد شود.	کفایت و جامعیت نظام درمان در شرایط طبیعی و غیرطبیعی و کفایت عادلانه و تأمین نیاز قابل‌رقابت منابع انسانی (در همه تخصص‌ها) و زیرساخت‌های درمان
۴۱	مسئله زنان در جمهوری اسلامی ایران فراتر از غرب و مستقل مطرح می‌شود تا آنجا که به تعبیر رهبر معظم انقلاب اسلامی ما در این حوزه از غرب مطالبات و پرسش‌های جدی داریم. عدالت جنسیتی هنوز نه در الگوی پایه و نه	

شماره تدبیر	نقد و معرفی	اصلاح و تکمیل
	دیگر اسناد بالادستی تبیین نشده است. این تدبیر اعتلای منزلت و حقوق زنان و ارتقای جایگاه اجتماعی و فرصت‌های عادلانه آنان و تأکید بر نقش مقدس مادری را تصریح می‌کند که سویه‌های صریح، اما ناکافی ناظر به مسئله دارد	
۴۶	وجه فعال و زنده مردم‌سالاری که فراتر از مشارکت انتخاباتی یا مشارکت اجتماعی عام است، با تشکل‌های هدفمند اجتماعی محقق می‌شود. گسترش و تقویت تشکل‌های مردمی، به نحوی که افزایش سرمایه اجتماعی و تحکیم ساخت درونی نظام را منجر شود، موضوع این تدبیر است. تمثیت امور و نهادهای اجتماعی توسط مجموعه‌هایی غیر از دولت مولود شرایطی است که عملاً دولت محدود محقق شده باشد. الگوی پیشرفت می‌توانست تکلیف ما را با اندازه دولت مشخص کند.	از مهم‌ترین وجوه پایدار و مقاوم‌سازی ساخت درونی نظام، سلامت افکار عمومی از ویژگی‌های توده‌گرایانه و غوغا پذیرانه است. این سیاست با برنامه‌های سواد انتقادی/ رسانه‌ای، بازگرداندن اعتماد عمومی به رسانه‌های رسمی و تقویت نهادهای مدنی اصیل واسط محقق می‌شود.
۴۸	از ارکان توسعه سیاسی در جوامع مدرن، درجه پایین فساد اداری و مالی است. ظرفیت اجتماعی مسئول و بیدار (ارتقای نظارت رسمی، مردمی و رسانه‌ای) که در این تدبیر برای مقابله و پیشگیری از فساد مورد توجه قرار گرفته، در شرایطی بالفعل می‌شود که احساس فساد سیستماتیک و بالا به پایین رفع شده باشد (به زعم همین تدبیر، پیشگیری از تداخل منافع شخصیت حقیقی و حقوقی مسئولان و کارکنان حکومت) و در نهایت، به برخورد بدون تبعیض با مفسدان اشاره شده. حال نسبت این سه «شبه‌سیاست» مشخص	البته، شایسته است الگوی مقابله با فساد (همه انواع) در مباحث نظام اداری سیاسی بررسی شود، که خود تخصصی مستقل است نه اجتماعی، اما الگوی شفافیت درون‌گرا (نه برون‌گرا) که سامانه‌های ملی را در معرض فراملی قرار می‌دهد و خود تهدیدزاست و الگوسازی ملی از مدیران و مدیریت جهادی و پاک‌دست است.

۱. متأثر بودن از غوغاسالاران ارتباطی نوین و جنگ‌های هیبریدی علیه جوامع.

شماره تدبیر	نقد و معرفی	اصلاح و تکمیل
	نیست. به زعم ما تهدیدزاترین وجه فساد اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران حوزه ادراکی و شناختی جامعه است که فساد ادراکی را مانع و نافی مشروعیت و کارآمدی مطلق نظام کرده است.	
۴۹	اجرای کامل ضمانت‌های پیش‌بینی شده در قانون اساسی در حوزه آزادی‌های فردی و اجتماعی و آموزش و ترویج حقوق و تکالیف شهروندی و تقویت احساس آزادی در افراد جامعه.	انتظار بود بصیرت و نظریه‌ای داده شود که آزادی‌های مدنظر در قانون اساسی را نقد (متعین و عملیاتی) کند و موانع را بشکافد! حال باز وعده اجرای قانون اساسی می‌دهیم! اگر راه‌حل الگو نظریه معاصر شهروندی (فرهنگی/ اجتماعی/ سیاسی) است باید تصریح می‌شد. این تدبیر فرض گرفته که مشکل جامعه در این حیطه احساس آزادی است، اما باز فاقد پاسخ تحلیلی است. نکته اصلاحی دیگر توجه به اصل دفاع غیرنظامی در دو موقعیت متفاوت (عادی و بحران) مدنظر است و در شرایط بحران نسبت آزادی و امنیت بازنگری و به‌طور موقت اختیارات و آزادی‌ها محدود می‌شود. باید در الگو برای این اضطرار پیش‌بینی‌هایی انجام شود

منبع: یافته‌های تحقیق

در ادامه و در نگاره ۲ مبتنی بر ماهیت و اهداف پدافند غیرعامل به سراغ نقد درونی تدابیر فوق می‌رویم. علامت + نشانه ربط موضوع با اهداف پدافند غیرعامل است. البته، این، به معنای تأمین کامل یا مستقیم هدف نیست، از این رو، می‌توان تدبیر را تقویت کرد. علامت - نشانه عدم ارتباط و پیوند با اهداف است، یعنی اساساً رویکرد دیده نشده است و علامت * نشانه غیرقابل بررسی بودن به لحاظ موضوع است.

جدول (۲): نقد تدابیر توسعه اجتماعی

شماره تدبیر	افزایش بازدارندگی	کاهش آسیب پذیری	تداوم فعالیت های ضروری	ارتقای پایداری ملی	تسهیل مدیریت بحران
۷	-	-	*	+	-
۸	-	*	*	-	-
۹	+	-	+	*	*
۳۰	*	-	+	+	*
۳۵	*	-	*	+	*
۳۶	*	-	*	-	*
۳۷	*	-	*	*	+
۳۸	+	-	*	-	*
۴۰	-	-	*	*	+
۴۱	-	-	*	+	*
۴۶	+	+	*	+	*
۴۸	*	+	*	-	*
۴۹	+	*	*	*	*
۲۸	-	+	*	*	-
۲۱	-	*	*	-	-

منبع: یافته های تحقیق

براساس جدول فوق، تدابیر می توانست بیشترین ربط با دو مؤلفه افزایش بازدارندگی و کاهش آسیب پذیری را داشته باشد که البته، از تأمین مثبت و عمیق این پیوند غفلت شده است.

۴. کاوشی در سیاست های مطلوب

این بخش عملاً به سه عنوان کلی می پردازد و نسبت به تدابیر موجود یا مورد غفلت؛ تغییر، حذف یا تأسیس را پی می گیرد. براساس این، به هدف و مسئله مندرج در بخش اول خواهیم رسید.

پیشنهاد های تغییر: عمده پیشنهاد های تغییری در ستون تکمیل تدابیر بخش قبل آمده است، اما به طور کلی شایسته است:

- سیاق تدابیر به گزاره‌هایی در مقام بیان تبدیل شود. در واقع، پاسخی باشد بر مسئله‌ای مورد اذعان و تفاهم، حکایت از واقع (مسئله) و انتخاب یک هنجار کلان باشد.^۱
 - گزاره‌های برنامه‌ای و حتی راهبردی حذف و به برنامه‌های ۵ساله و سالانه پیشرفت سپرده شود یا در هامش سیاست‌ها و الگوها به مثابه اهداف فرعی و نمونه‌های برنامه‌ای بیاید.
 - با اذعان به تنوع قومی، زبانی و مذهبی و... در ایران در مبانی یا اهداف، عدالت اجتماعی در کنار عدالت اقتصادی به مسائل اصلی سند ارتقا یابد.
 - نسبت علی یا تعاملی یا... «امنیت (اجتماعی) با پیشرفت» مشخص و اعلام شود. به نظر برخی علت‌گراها، «امنیت واقعی» فقط در صورت نیل به پیشرفت ممکن است و در غیر آن، شرایط حتی اگر به ظاهر آرام باشد، «ثبات» ندارد و دستخوش تغییر و تحول می‌شود. دلیل این موضوع می‌تواند به بروز ناامنی از ناحیه نبود یا ضعف عدالت در برنامه پیشرفت، عدم توازن یا ناپایداری آن باشد (Jones, 1999, pp. 151-157).
 - پیشنهاد های حذف: تدابیری که فاقد ارائه الگو هستند و در ضمن، ذیل مسائل کلان دیگر هم قابل طرح‌اند، می‌توان حذف کرد. موادی هم هست که می‌توان سیاست‌های کلی ابلاغی را مکفی دانست و در ضمیمه به آنها اشاره کرد
- پیشنهاد های تأسیس: سند الگوی پایه در حوزه‌های مراقبت بهداشتی (سلامت)، عدالت، رفاه و تأمین اجتماعی و محیط‌زیست تدابیر مختلفی دارد، اما اساساً در حوزه مشارکت و همزیستی، شهرنشینی (آسیب‌ها) سرمایه اجتماعی، مراقبات اجتماعی از گروه‌های خاص و... فاقد تدبیر جهت‌بخشی است. در ضمن، سند موجود در حوزه عدالت و نابرابری اجتماعی تدابیری کلی دارد و فاقد موضع‌گیری‌های عینی است. یکی از شاخص‌های شکاف طبقاتی در جامعه امروز و چند دهه پیش روی ما مسئله «آموزش» است تا جایی که براساس برخی بررسی‌ها، البته، در سال ۱۳۹۶ میزان نابرابری‌هایی که در هزینه‌های آموزش بین خانواده‌های

۱. مثال: در سیاست‌های رفاه و تأمین اجتماعی، الگوی تکافل عمومی و تعاون برادرانه با ایفای نقش تکمیلی و بالضروره دولت مبنا است.

دهک بالا و دهک پایین وجود دارد حدود یک به پنجاه و سه است، یعنی دهک ثروتمند ۵۳ برابر دهک فقیر، برای آموزش فرزندش هزینه می‌کند حالا تصور کنید در چنین شرایطی، رقابت برای موفقیت در ورود به دانشگاه‌ها و رشته‌های برتر یا اساساً شرایط شکوفایی و تربیت علمی، مهارتی، اجتماعی و حتی مذهبی یکسان خواهد بود؟

با اذعان به این شرایط می‌شود برخی تدابیر ویژه را امکان‌سنجی کرد. شایان ذکر است در هر مورد باید حداقل موارد زیر را به رؤیت جامعه سیاسی و ابلاغ کننده نهایی تدابیر رساند تا یک تصمیم‌گیری حکمرانانه خرد پایه صورت پذیرد:

- نسبت با مبانی الگو.
 - هدف تدبیر.
 - شرایط محیطی و مسئله‌شناسی وضع موجود.
 - نسبت با اهداف متناظر در افق.
 - ارتباط ساختاری (تدابیر کمکی و اهداف هم‌راستا).
 - شاخص پایش و نظارت.
 - نظریه و دکترین‌های رقیب/جهانی.
- ۱- ابتدای سیاست‌های اجتماعی بر رفع مطلق نیازهای اساسی محرومان در عین پرورش آزادی و خلاقیت (استحقاق‌گرایی)^۱ و نقش مکمل نهادهای عمومی در تأمین اجتماعی، سلامت و آموزش.
- ۲- حفظ و صیانت از جامعه در مقابل تغییرات ناخواسته و برون‌زا و تحمیلی و عفونت‌های اشاعه‌یابنده در نگرش‌ها و گرایش‌های جامعه، در زیرنظام امنیت فرهنگی محقق می‌شود. رهبر معظم انقلاب اسلامی، اصل حرکت و بقا در جمهوری اسلامی را با تهدیدافکنی دشمن متلازم دیده‌اند، امید و شجاعت و اعتماد به نفس اجتماعی را در تیررس این تهدیدها می‌دانند.

۱. ن. ک به: الگوپردازی سیاست عدالت اجتماعی در ایران پس از انقلاب اسلامی؛ پاسخی به ناسازنمایی دو روایت هستی‌شناختی و هنجاری (براتعلی پور، ۱۳۹۴).

بدانید امروز بیشترین نقشه دشمنان، این کاره‌ای عظیم، متوجه این است که ملت ایران این اعتماد به نفسی را که دارد از دست بدهد. حالا من خواهم پرداخت به این قضیه، عرض خواهم کرد. تلاش مهم جنگ نرم دشمن، امروز متوجه این است که ملت ایران امیدش را از دست بدهد. از این آیه‌ای که عرض کردیم -الَّذِينَ يَبْلُغُونَ رَسُولَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَ لَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ- (۱) معلوم می‌شود که این تبلیغ، دشمن دارد؛ [وقتی] که می‌فرماید تبلیغ می‌کنند رسالات الهی را، از خدا می‌ترسند، از غیر خدا نمی‌ترسند، پیدا است که غیر خدا در مقابل این مبلغان الهی، مبلغان رسالات الله، صف‌آرایی دارند؛ بحث بر سر دعوا است. یا در آن آیه شریفه «بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رَسُولَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» (۲) که [می‌فرماید] خدا تو را حفظ می‌کند، نگران نباش، دغدغه نداشته باش از دشمن، پیدا است که در مقابل تبلیغ پیغمبر، صف دشمنان است، جبهه دشمنان است (۱۳۹۶/۱۰/۰۶).

و بر همین مبنا «بلندگوه‌های دشمن بیشترین تبلیغات خود را صرف مایوس کردن و ترساندن مردم می‌کنند». از این رو، در این حوزه پیشنهاد اصلی آن است که تمام تدابیر مرتبط با حوزه اجتماعی رویکرد اجتماعی شده به امنیت را جدی بگیرند و تأمین کنند؛ برای مثال، در تأمین اجتماعی و سیاست‌های رفاهی باید توجه کرد که حفظ همبستگی و گرایش مستضعفین به نظام سیاسی اجتماعی رکن تاب‌آوری ملی است. امنیت مقوله‌ای زمینه‌گرا به‌شمار می‌آید و در بنای اجزای مفهومی آن، مجموعه آداب، سنن، اخلاقیات و سایر مقولات اجتماعی دخیل هستند. در گرایش علمی-جامعه‌شناسی امنیت، ارتباط بین مفهوم امنیت و ساختار اجتماعی از مفروضات اصلی است. طرح مقوله ساخت اجتماعی امنیت از سوی اندیشه‌گران این نحله علمی، انگاشتن امنیت را نهادینه می‌کند (افتخاری، و نصری، ۱۳۸۳، ص. ۸۱).

۳- آزادی اجتماعی، حقوق شهروندی و محوریت قانون و نظم: آزادی (در اعمال اراده و تأمین نیاز) و امنیت (در سایه تمکین همگانی به قانون و حقوق عامه) مانند دو بال، رمز فراز و فرود فلسفه سیاسی مدرن بوده و هستند و هریک از فلاسفه سیاسی

تا امروز، در نسبت و هم‌بازی این دو باهم؛ تحلیل‌ها و الگوهای سیاسی ارائه کرده‌اند. حال در نظریه و نظام جمهوری اسلامی ایران هم ابعاد (به لحاظ تفاوت و تعریف انسان) و هم تعامل آزادی و امنیت متحول شده است. قانون‌گریزی و نظم‌گریزی موجود در فرهنگ عمومی تابعی از برداشت ناموجه از آزادی یا نقصان در کم‌وکیف آزادی اجتماعی است، اما تناسبی با تحول و تحمیل امر مدرن بر زیست و جامعه، در نرم‌افزارها و روابط اجتماعی نوآوری و الگوآفرینی نداشته، لذا با الگوهای پیشین (برای مثال، حاکمیت روابط شخصی/گمنشافتی) به استقبال دوره جدید رفته و در منحصه‌های نوینش افتاده‌ایم. در این بین، بوروکراسی و حکمرانی هم که نقش ابزار مبادله اجتماعی و سیاسی را دارد به شدت ناساز و بی‌قواره بار خاطر شده و خودبه‌خود تولید نارضایتی می‌کند تا آنجا که به جامعه بی‌هنجار و آنومیک نزدیک می‌شویم. عمل به قانون و احترام به حقوق دیگران، بیت‌المال و حکومت، هم بدترین و هم مهجورترین راه رسیدن به هدف است.

دکترین اجتماعی پیشنهادی در این عرصه با توجه به نظریه تلازم لایه‌به‌لایه (نیویان، ۱۳۸۶) حق و تکلیف «حق آزادی (از/ به) + تکلیف التزام به قانون = نظم عمومی»، شهروندی عادلانه، نظارت ناصحانه^۱ و احقاق حقوق عامه با حمایت قوه قضاییه است. البته، در این عرصه باید از حقوقی‌سازی جامعه، اگر نظام‌های اخلاقی را تحت‌الشعاع قرار دهد به شدت احتراز کرد.

۴- سرمایه اجتماعی: روابط اجتماعی مبتنی بر اعتماد و شبکه‌های مترکم تعامل و هنجارهای مشوق عمل جمعی سهم بی‌بدیلی در توسعه ملی و نیل به هدف دارند. تفاوت سرمایه اجتماعی، با دیگر سرمایه‌ها این است که این شکل از سرمایه حاصل روابط و تعاملات اجتماعی مبتنی بر اعتماد و مشارکت اعضای گروه‌های اجتماعی است. به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی متعلق به گروه‌هاست و نه افراد و به شکل عینی و فیزیکی وجود ندارد. تفاوت دیگر این است که سرمایه اجتماعی هرچه بیشتر مصرف شود، افزایش خواهد یافت و در صورت

۱. مردم بر مردم. مردم بر دولت. دولت بر مردم. حاکمیت بر دولت.

عدم مصرف رو به کاهش خواهد گذاشت. بررسی اصول اسلامی مانند وحدت، اخوت، تعاون، مشورت، مصابره و مرابطه، تکافل اجتماعی و همین‌طور فضایل اخلاقی مانند صداقت، وفای به عهد، حسن ظن، خوش‌رویی و... درمی‌یابیم که اجرای اصول اسلامی در ابعاد فردی و اجتماعی بر انواع و سطوح مختلف سرمایه اجتماعی تأثیر زیادی دارد (افسری، ۱۳۹۱). مشارکت و سرمایه مشارکت مردم، بی‌شک مهم‌ترین دارایی اجتماعی انقلاب اسلامی بوده و هست. رهبر معظم انقلاب اسلامی در این باره می‌فرمایند:

انقلاب [اسلامی] با کودتا به وجود نیامد، با حرکت نظامی به وجود نیامد؛ مثل بعضی از انقلاب‌ها که یک عده افسر نظامی رفتند یک حکومتی را برداشتند، حکومت دیگری به جایش گذاشتند؛ نه، این انقلاب به وسیله مردم به وجود آمد؛ با عزم مردم، با نیروی انقلاب مردم، با ایمان مردم به وجود آمد؛ با همین نیرو از خود دفاع کرد، با همین نیرو هم باقی ماند و ریشه دواند. این مردم بودند که نترسیدند؛ این مردم ایران عزیز بودند که ایستادگی کردند و مصداق این آیه شریفه شدند: *الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ*. مدام تهدید شدیم، مدام گفتند حمله می‌کنیم، مدام گفتند تحریم می‌کنیم، مردم نه از تهدید نظامی ترسیدند، نه از تحریم ترسیدند، نه از تحریم فلج شدند؛ نترس، شجاع، سربلند، حرکت را ادامه دادند؛ از این پس هم باید همین باشد. مردم ما، قشرهای مختلف ما، جوان‌های ما، روحانیون ما، پیشه‌وران ما، دانشگاهیان ما، محققین ما، مسئولان ما، دولتی‌های ما، مجلسی‌های ما باید انقلابی بمانند و انقلابی حرکت بکنند - که شاخص‌هایی را عرض خواهیم کرد- و همه انقلابی باشند تا بتوانیم این راه را با موفقیت پیش برویم و ادامه بدهیم. ۱۳۹۵/۰۳/۱۴ بیانات در مراسم بیست‌وهفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره).

نیز در بیانیه مهم گام دوم نوشته‌اند: «مشارکت مردمی را در مسائل سیاسی مانند انتخابات، مقابله با فتنه‌های داخلی، حضور در صحنه‌های ملی و استکبارستیزی به اوج رسانید و در موضوعات اجتماعی مانند کمک‌رسانی‌ها و فعالیت‌های نیکوکاری که از پیش از انقلاب آغاز شده بود، افزایش چشمگیر داد. پس از

انقلاب، مردم در مسابقه خدمت‌رسانی در حوادث طبیعی و کمبودهای اجتماعی مشتاقانه شرکت می‌کنند».

حال آنکه «آنتونی پارسونز» آخرین سفیر انگلیس در رژیم پهلوی در خاطرات خود می‌نویسد: «رژیم پهلوی بر دو بنیاد اصلی قدرت استوار بود که عبارت بودند از: ارتش و ساواک» این اعتراف سفیر انگلیس به‌عنوان کشوری که حامی رژیم پهلوی بود، به‌خوبی نشان‌دهنده این است که مردم جایگاه و نقش مؤثری در رژیم پهلوی نداشتند و رژیم، اتکاب به مردم نداشت، اما به برکت پیروزی انقلاب اسلامی ایران، به این سیاست و بینش پایان داده شد. این دستاورد بزرگ انقلاب موجب شد مردم نقش اصلی و تعیین‌کننده‌ای در مهم‌ترین ساختارهای حکومتی، وضع قوانین و همه‌پرسی‌ها و نیز اداره کشور داشته باشند. حضرت امام خمینی (ره) چه قبل از انقلاب و چه بعد از آن همواره تأکید بر نقش مردم داشته و حقیقتاً برای آن ارزش و اهمیت قائل بودند. در طول دوران مبارزه و بعد از پیروزی انقلاب، مخاطب و همراه اصلی امام توده مردم بودند. امام، مردم را ولی‌نعمت مسئولان کشور معرفی و همه مقام‌های مملکتی را به خدمت به آنها دعوت و سفارش می‌کردند.

در اندیشه سیاسی اجتماعی شیعه بین تقوا که موضوعی فرهنگی است با مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، سلامت اجتماعی و انسجام جامعه رابطه و همبستگی وجود دارد. امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام در خطبه ۱۱۲ نهج‌البلاغه این‌گونه می‌فرماید: «انما اتم اخوان علی دین الله، ما فرق بینکم الا خبث السرائر و سوء ضمائر فلا توارزون ولا تناصحون ولا تباذلون ولا توادون» همانا که شما براساس دین خدا که آیین فطرت است با یکدیگر برادر و پیوسته هستید و تنها ناپاکی‌های درونی و انگیزه‌های زشت موجب تفرقه و جدایی میان شما شده است که در نتیجه تعاون و همیاری، نصیحت، بذل، بخشش، دوستی و محبت از میان شما برخاسته است. همچنین فتنه‌ها و هوس‌ها منحل سلامت و صداقت و اعتماد اجتماعی‌اند که انسان‌ها باید از آن به‌دور باشند تا باعث اختلافات نشود و نظام اسلامی بتواند از فتنه‌ها جلوگیری کند، از این رو، حضرت فرمودند: انما بدء وقوع الفتن اهواء تُتبع.

اگر برنامه‌های ضد فساد در جامعه‌ای با انواع مجازات علنی مفسدان و بازنمایی رسانه‌ای آن، همچنان در کاهش رانت جویی و زمین‌خواری و سفته‌بازی

و هجوم به بازارهای غیرمولد اقتصادسوز (زمین و مسکن و ارز و سکه و خودرو و...) و ادراک مردم از سطح ساختاری یا غیرساختاری فساد، اثربخش نیست یا اگر منتخب بیش از ۵۰ درصد رأی‌دهندگان ریاست‌جمهوری از مردم نسبتاً توانمند (عمده رأی‌دهندگان) تقاضای انصراف از دریافت یارانه می‌دهد و کمتر از ده درصد پاسخ می‌دهند، اگر همکاری مردم در عدم استفاده از خودروی شخصی برای کاهش بحران هوا در کلان‌شهرها نزدیک به صفر است، اگر اعتماد متقابل و اعتبار محور گردش بازار و روابط یک صنف نیست (خصوصاً تجار) و... اینها به سبب وضعیت کاهشی سرمایه اجتماعی خصوصاً در نسبت با هر موضوع است که دولت یک سر آن باشد. سرمایه اجتماعی همکاری و تعامل میان اعضای گروه‌های اجتماعی را سهل می‌کند و هزینه‌های عمل را کاهش می‌دهد. سرمایه اجتماعی مانند سوخت موتور در همکاری‌های درون‌گروهی است و هرچه میزان آن بالاتر باشد دستیابی گروه به اهداف خود با هزینه کمتری انجام می‌گیرد. اگر در گروهی به سبب نبود ویژگی‌های مانند اعتماد و هنجارهای مشوق مشارکت، سرمایه اجتماعی به اندازه کافی فراهم نباشد، هزینه‌های همکاری افزایش خواهد یافت و تحقق عملکرد بستگی به برقراری نظام‌های نظارتی و کنترل پرهزینه پیدا خواهد کرد. براساس پیمایش سرمایه اجتماعی (ایسپا، ۱۳۹۳) شاخص رضایت، امید و پیش‌بینی از کارآمدی اکثر نهادهای رسمی در حل معضلات خصوصاً بیکاری، تورم و فساد به کمترین میزان رسیده است و حتی امیدی به بهتر شدن در ۱۰ سال آینده نیست! البته، شبکه‌های روابط اجتماعی عمومی و اعتماد تعمیم‌یافته (مردم به مردم) وضع بهتری دارد و همین مبدأ اصلاح و درمان باید در الگوی پیشرفت مدنظر قرار گیرد. از این‌رو، تدبیر اصلی، پایدارسازی و تقویت شبکه و روابط اجتماعی مردمی با تأکید بر یاریگری ملی و تسهیل‌گری دولت است. طبعاً مدیریت تصویر و اصلاح ادراک عمومی شده از فساد دولت، حاکمان و مدیران هم باید در بخش فرهنگ و ارتباطات مورد توجه قرار گیرد. پیشنهاد مکمل دیگر اعتماد باوری در سرمایه اجتماعی است. از این‌رو، سرمایه اجتماعی متکی بر آموزه‌های اسلامی چهار سطح دارد که شامل سطح

رفتاری و خرد، رفتاری و کلان، نگرشی و خرد، و نگرشی و کلان می‌شود. همه این ارکان تحت لوای اعتماد به وعده‌های الهی قرار دارد (توکلی، پوربهروزان علی محمدیانی ۱۳۹۵، صص. ۵۰۱-۵۱۹).

شهر، شهرنشینی و چالش‌های طبقه متوسط شهری و زندگی روزمره شهری در سند فعلی به جد مورد غفلت قرار گرفته است. رهبر معظم انقلاب اسلامی در فرازی از توصیه‌هایشان به مدیریت شهری در این سه دهه به تأثیرناپذیری از نفوذ ثروتمندان و جاذبه ثروت اشاره کرده‌اند. این در کنار توصیه‌ها به اموری بدیهی تر مانند عدم فساد اداری، عدم تخریب محیط‌زیست و زمین‌خواری، صداقت و خدمت به مردم و... حاوی یک مضمون اجتماعی بسیار مهم است که اگر با نسخه و فرمان نظام سرمایه‌سالار شهرها اداره شوند، مآمن ارزش‌ها و روابط اجتماعی خاصی هستند که سود و رقابت و تمیز را حاکم خواهد ساخت؛ نه تنها الگوی مطلوب زیست شهری بلکه «مواجهه فعال با آسیب‌های شهری» و «چالش‌های شبه‌مدرنیته ناهمگون سرازیر بر فضا و معماری شهرهای موجود» و «شهرهای قدیمی» یا «اصلاح بافت‌های حاشیه‌ای و غیراجتماعی از طریق ایجاد اشتغال و اسکان توأمان» نیازمند تدبیری اساسی در الگوی اسلامی- ایرانی توسعه است. از منظر پدافند غیرعامل، پیشگیری از تداوم سیاست و اقداماتی که شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها را در معرض هجوم حاشیه‌های فقیر، بزهکار، بی‌هویت و... خود می‌کند، بسیار اهمیت دارد و باید در دکترین شهری نظام از این منظر غور کرد.

۵- تدبیر و الگوی مختار اتحاد و همزیستی اجتماعی بین مذاهب و اقوام ایرانی علی‌الخصوص به خاطر محرک‌های مدرن- سکولار شبه‌مذهبی (سلفی‌گری، افراطی‌گری) و طبعاً سیاسی شدن هویت‌های قومی از مسائل و محورهای مهم الگوی پیشرفت است. به عبارت دیگر، ملت‌سازی‌های مدرن در قرن گذشته، با دو

۱. حمید احمدی در کتاب «قومیت و قوم‌گرایی در ایران ۱۳۷۸» شکل‌گیری دولت مدرن را در ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است و روند و علل به وجود آوردنده آن را توضیح می‌دهد. وی در این اثر، برای روشن شدن مطلب، نمونه‌هایی را در زمینه سیاسی شدن مذهب و زبان در سه منطقه کردستان، آذربایجان و بلوچستان مورد بحث قرار می‌دهد.

چالش عمده فرهنگی در جوامع در حال توسعه مواجه بوده‌اند: چالش مذهب‌گرایی در برابر سکولارسازی اجتماع و سیاست و چالش هویت‌طلبی قومی و فرهنگی در مقابل پروژه همسان‌سازی فرهنگی و زبانی. ایران کشوری کهن است که از گذشته دور تاکنون تنوع فرهنگی را تجربه کرده است و علناً باید آن را «جامعه متنوع فرهنگی» دانست که با سایر جوامع متنوع چندملیتی و چند قومی تفاوت‌های بنیادین دارد. همین تفاوت‌ها موجب شده است تا مناسبات بین قومی و نیز روابط دولت‌ها با اقوام ایرانی با الگوهای رایج روابط و سیاست‌های قومی اختلافات زیادی را نشان دهد. یکی از مظاهر تفاوت این است که تنوع فرهنگی ایران برخلاف بعضی جوامع متنوع، در طول تاریخ موجب بروز ناهم‌سازی سیاسی و کشمکش بین قومی نشده است، بلکه این گروه‌ها زیست‌مسالمت‌آمیز داشته‌اند. حتی به‌رغم برخی تحولات قومی در مقاطعی از تاریخ ایران، این رخدادها نه ستیزه بین قومی، بلکه اقداماتی در راستای بیگانه‌ستیزی، حفظ سرزمین، مقابله با استبداد و بی‌کفایتی طبقه حاکم بوده است. به‌علاوه، تکوین بعضی تحرکات اعتراضی علیه حکومت‌ها نیز نه به خاطر تشکیل دولت از قومیتی خاص، بلکه علیه استبداد و خودکامگی آن و صیانت از حقوق فرهنگی خود صورت گرفته است. همزیستی مسالمت‌آمیز گروه‌های قومی ایران ریشه در نظام معنایی و باور مشترک همه ایرانیان بر ایرانی بودن خود دارد که از دو خاستگاه تاریخ مشترک آنان و دین انسجام بخش اسلام متأثر شده است. این دو عنصر باعث شد تا ایرانیان منظومه هویتی خود را به‌گونه‌ای تعریف کنند که نه تنها گروه‌های متنوع قومی با یکدیگر همزیستی داشته باشند، بلکه تاکنون هویت‌های قومی آنها در تعارض با هویت ملی‌اشان قرار نگیرد (کریمی و مؤذن، ۱۳۹۰). برخی اندیشمندان الگوی وحدت در کثرت را مناسب شرایط ایران دانسته‌اند (تقی‌لو، ۱۳۸۶).

۶- مراقبات اجتماعی از گروه‌های خاص: الگوی مرسوم و متداول حاکم بر این مسئله توسعه، عمدتاً در نظریات^۱ و مهارت‌های مددکاری اجتماعی جست‌وجو می‌شود و فرمولی اسلامی- ایرانی و بومی در این حوزه مورد نیاز است^۲. تشدید آسیب‌های اجتماعی که به ورود صریح و مستقیم رهبر معظم انقلاب اسلامی و تشکیل ستاد ویژه‌ای منجر شد، نشان‌دهنده عمق و حجم این مسئله است. مددکاری فرهنگی^۳، رشد و تربیت محرومیت‌کشیدگان و آسیب‌پذیران که خود قربانی الگوهای خطی توسعه شهری و ملی بوده‌اند، گزینه‌ها و نسخه‌های پیشنهادی است که هنوز از نظریه‌پردازی جامعی بهره‌مند نشده است. در خصوص اعتیاد به مواد مخدر چالش جدی تغییر الگوی مصرف، شیوع به زنان و نوجوانان را باید جدی گرفت و آن را جزئی و غیرقابل تأمل در الگو قلمداد نکرد. مهم‌ترین تدبیر در این عرصه تأمین چتر تربیتی جامع (مدرسه، خانه و محیط‌های فراغتی) با محوریت مسجد برای نوجوانان آسیب‌پذیر و حمایت از تشکیل خانواده بزرگ‌سالان ناامید از ازدواج یا مطلقه است.

۷- معمولاً در برنامه‌های توسعه، از آنجاکه دغدغه احساس می‌شود، اما الگوی جهت‌بخش و کلانی مورد نظر نیست، با چنین راهبرد! یا دستوراتی مواجه هستیم: تدوین نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی گذشته از اینکه اساساً شأن برنامه توسعه چیست و... در الگوی پیشرفت هم نمی‌توان به چنین کلی‌گویی بسنده کرد، اما

۱. حاشیه‌باف، عطیه، عذرا فرمانی، نسرین بابائیان، محمد باباپور و معصومه معارفوند (۱۳۹۳)، تبیین، مقایسه و تحلیل فرآیند شکل‌گیری نظریه‌های مددکاری اجتماعی (یک مرور سیستماتیک)، فصلنامه مددکاری اجتماعی (۳۳)، ۳.

۲. امام علی(ع) در سفارش خود به یکی از کارگزارانشان می‌فرماید: «... آنان که راه چاره ندارند و از درویشان و نیازمندان و بینوایان و از بیماری برجای‌ماندگانند که در این طبقه مستمندی است خواهنده و مستحق عطایی است به روی خود نیاورده، و برای خدا حقی از خود را به آن اختصاص داده و نگهبانی آن را به عهده‌ات نهاده، پاس دار و بخشی از بیت‌المال و بخشی از غله‌های زمین‌های خالصه را در هر شهر به آنان واگذار... و با آنان چنان رفتار کن که چون خدا را دیدی جای عذرت بماند که این گروه از میان مردم به انصاف نیازمندترند از دیگران و...» (شهیدی، ۱۳۷۰، صص. ۳۳۶-۳۳۵).

۳. الگوی مدنظر و مورد اعمال میز مسایل اجتماعی دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم در ۴ سال گذشته (زیر نظر دکتر حبیب‌الله بابایی و علی جعفری).

اندیشکده عدالت مرکز الگو با رفع انحصار در رویکرد اقتصادی باید دقیقاً الگوی سلامت اجتماعی مبتنی بر عدالت (یا رفاه یا هردو؟) را مبتنی بر مطالعاتی که کم و بیش در کشور موجود است و رهیافت اسلامی به تأمین اجتماعی معرفی کند.

جمع بندی

براساس مطالعه این مقاله تحقق پیشرفت و کمال در شاخص‌های اجتماعی، از پیشگیرانه‌ترین و مصون‌سازترین مؤلفه‌های دفاع غیرنظامی در زمان صلح‌اند، زیرا انسجام و همبستگی و سلامت اصل جامعه را محقق می‌کنند، از این رو، الگوی پایه پیشرفت که بی‌شک مجموعی از نظریات سیاستی توسعه در جمهوری اسلامی ایران است نسبت به این موضوع نقصان‌هایی بین دارد و با توجه به تحقیقات مفصل مورد مرور این تحقیق می‌توان تدابیری مهم را به سند یادشده افزود.

جدول (۳)

حوزه	موضوع تدبیر تأسیسی	متن
عدالت اجتماعی	سیاست‌گذاری ملی	حکمرانی عادلانه مبتنی بر پایش شاخص‌های بومی، عدالت انسان پایه، استحقاق و نفی زمینه نابرابری
	حقوق شهروندی	شهروندی صالحانه، نظارت ناصحانه و احقاق حقوق عامه با حمایت قوه قضاییه کارآمد عادل
	تأمین اجتماعی	ابتنای اقتصاد سیاسی تأمین اجتماعی بر بخش عمومی
سرمایه اجتماعی	بازتوزیع ثروت	تحقق همه‌جانبه عدالت مالیاتی با تأکید بر درآمد خالص برای تأمین منابع تأمین اجتماعی
	مشارکت	پایدارسازی و تقویت شبکه و روابط اجتماعی مردمی با تأکید بر یاریگری ملی و تسهیل‌گری دولت
امنیت اجتماعی فرهنگی	همبستگی	بازمهندسی نظام سیاسی و اقتصادی معطوف به تحقق همبستگی اجتماعی و نفی تکانه‌های درونی شکاف و نفاق اجتماعی
	تنوع و تکثر	تنوع انسجام‌آمیز و فرصت‌انگاری اقوام و مذاهب مبتنی بر اصل وحدت در کثرت

تأمین چتر تربیتی جامع (مدرسه، خانه و محیط‌های فراغتی) با محوریت مسجد برای نوجوانان آسیب‌پذیر + حمایت از تشکیل خانواده بزرگسالان ناامید از ازدواج یا مطلقه	سلامت اجتماعی	
آرایش آفندی و پدافندی نظام ارتباطات بحران مبتنی بر فرض جنگ هیبریدی دشمن	صیانت و تاب‌آوری اجتماعی	

منبع: یافته‌های تحقیق

کتابنامه

- افتخاری، اصغر؛ و نصری، قدیر (۱۳۸۳). *روش و نظریه در امنیت*. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- افسری، علی (۱۳۹۱). سرمایه اجتماعی در اسلام. *فصلنامه پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم*، ۳(۱)، ۱۱۸-۱۰۱.
- امامی، سید مجتبی (۱۳۹۷). تأملی در چیستی الگو در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: مذاقه‌هایی از منظر خط‌مشی‌گذاری عمومی. *فصلنامه مدیریت دولتی ایران*، ۲(۵)، ۲۳-۱.
- ایسپا (۱۳۹۳). پیمایش ملی سرمایه اجتماعی، وزارت کشور و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. براتعلی‌پور، مهدی (۱۳۹۴). الگوپردازی سیاست عدالت اجتماعی در ایران پس از انقلاب اسلامی؛ پاسخی به ناسازنمایی دو روایت هستی‌شناختی و هنجاری. *فصلنامه پژوهش‌های سیاست اسلامی*، ۳(۸)، ۳۵-۵۲.
- تقی‌لو، فرامرز (۱۳۸۶). تنوع قومی، سیاست چندفرهنگی و الگوی شهروندی: بررسی موردی: ایران، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۹(۳۵)، ۹۹-۹۵.
- سرآبادانی، حسین؛ سجادیه، سیدعلیرضا؛ و تراب‌زاده جهرمی، محمدصادق (۱۳۹۶). *فهم جوهره اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در عرصه عدالت*. تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- سیدرضی (۱۳۷۰). *نهج‌البلاغه (سیدجعفر شهیدی، ترجمه)*.
- شریفیان ثانی، مریم (۱۳۸۱). جایگاه مددکاری اجتماعی در سیاست‌گذاری اجتماعی و برنامه‌ریزی کلان رفاه اجتماعی، *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۹(۱۸)، ۲۱-۱.
- الکاک، مارگارت می و کارن راولینگسون (۱۳۹۱). *مرجع سیاست‌گذاری اجتماعی (تاج مزینانی، مترجم)*. تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.

کریمی، علی؛ و مؤذن، محمدهادی (۱۳۹۰). تنوع فرهنگی و تداوم همزیستی آنها در ایران. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۲(۴۵)، ۲۵ - ۵۲.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۸). ارزیابی سند پایه الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت کد موضوعی: ۳۰۰ شماره مسلسل: ۱۶۴۵۸ خرداد. نبویان، سید محمود (۱۳۸۶). حق و تکلیف و تلازم آنها. فصلنامه معرفت فلسفی، ۵(۱۸)، ۲۱۷-۲۵۳.

واعظی، احمد (۱۳۸۳)، عدالت اجتماعی و مسائل آن. فصلنامه قبسات، ۹(۳۳)، ۱۸۹-۲۰۷.
<https://paydarymelli.ir/fa/content/20>.

استاد و مصوبات

سیاست‌های کلی نظام در حوزه خودکفایی دفاعی و امنیتی مصوب بند ۱۱ ماده ۱۲۱ قانون برنامه ۵ ساله چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران. مواد ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۱ (بند ک)، ۲۱۵ و ۲۳۱ قانون برنامه ۵ ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران. زیربندهای (۲-۵۳) و (۳-۵۳) بند ۵۳ پیش‌نویس ۶ ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران. بند ۱۵ ماده (۱) سند ملی آمایش سرزمین. اساسنامه سازمان پدافند غیرعامل کشور. سیاست‌های کلی نظام در حوزه پدافند غیرعامل (مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام ابلاغی ۱۳۸۹/۱۱/۲۹)